

Коваленко А.В.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.353

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Здійснено кримінально-правову характеристику зловживання службовим становищем працівників Національної поліції України на основі даних про злочинність у сфері правоохоронної діяльності.

Ключові слова: правоохоронна діяльність, представник влади, Національна поліція, кримінально-правова характеристика, службова злочинність, зловживання службовими становищем.

Постановка проблеми. Конституція України у ч. 2 ст. 6 проголосила, що органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України. Наведене положення Основного Закону свідчить про актуальність досліджень дотримання представниками влади принципу законності як під час виконання службових обов'язків, так і в повсякденному житті. Одними з них є працівники Національної поліції України, здійснення кримінально-правової характеристики зловживання службовим становищем яких видається доцільним та своєчасним.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У науці кримінального права існують різні точки зору стосовно того, які елементи мають входити до кримінально-правової характеристики того чи іншого злочину, але більшість є прихильниками чотириступеневої її структури: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

Кримінально-правова характеристика будь-якого складу злочину полягає в аналізі його об'єктивних та суб'єктивних елементів, які деякі вчені отожднюють із його ознаками, що є не зовсім правильним, оскільки під елементом слід розуміти складову частину якого-небудь складного цілого, під ознакою – суттєві характеристики того чи іншого явища [1, с. 47].

Визначення службової злочинності через категорію інституційності та соціальних практик відображає структурно-функціональну її роль у механізмі державної служби, а також діяльнісну форму існування та відтворення. Принагідно зазначимо, що доцільність використання діяльнісного підходу у дослідженні злочинності обґрунтовується у працях В. М. Дрьоміна, А. Ф. Зе-

лінського, Д. А. Шесткава та інших науковців, методологічні позиції яких в означеному сенсі нами підтримуються.

Метою статті є здійснення кримінально-правової характеристики зловживання службовим становищем працівників Національної поліції України.

Виклад основного матеріалу. Вказівка у визначенні на понадсумативний характер злочинів є виразом методологічної настанови гештальт-теорії й системного підходу, які використовуються в нашому дослідженні та згідно з якими властивості злочинності принципово не зводяться до суми властивостей окремих злочинів, що її складають. Інституційний характер службової злочинності виявляє якісно відмінні ознаки від одиничних злочинів у їх сумі через свій сталий, відносно прогнозований характер та генетичний зв'язок на зразок такого ланцюга: «...соціальні протиріччя та напруженість – службова злочинність – дисфункція державної служби – соціальні протиріччя та напруженість...» і т. ін. Останнє актуалізує відому тезу Ф. фон Ліста про те, що найкраща кримінально-правова політика – це найліпша соціальна політика [2, с. 75].

Злочини, що утворюють службову злочинність, мають три загальні ознаки:

1) *належність особи, яка їх вчиняє, до службових осіб.*

Ознаки статусу службової особи визначені у ч.ч. 3, 4 ст. 18 та п. 1 примітки до ст. 364 КК. Так, службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

2) *злочини вчиняються у сфері службової діяльності.*

До цієї сфери належить: виконання за уповноваженням функцій держави,

представника влади, повноважень, одержаних через обіймання посади, пов'язаної з організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими обов'язками, спеціально отриманих повноважень на виконання зазначених обов'язків. Внаслідок вчинення цих злочинів спричиняється істотна шкода охоронюваним законом правам, свободам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб або навіть тяжкі для них наслідки. Визначення понять істотної шкоди та тяжких наслідків щодо службових злочинів міститься у пунктах 3 і 4 примітки до ст. 364 КК.

3) *використання службовою особою своїх службових повноважень при вчиненні злочинів*. Тобто вчинення злочинів службовою особою на побутовому ґрунті, загальнокримінальних злочинів не охоплюється категорією «злочинність у сфері службової діяльності».

Як справедливо відзначають О. М. Бандурка та Л. М. Давиденко, злочини у сфері службової діяльності належать до числа злочинів з високою латентністю, ступінь якої становить від 90 до 99 %. Разом з тим, беручи до уваги те, що у державній статистичній звітності знаходять своє відображення близько 10 %, останні становлять достатньо показову вибірку з усієї кількості службових злочинів, хоча і зі значним рівнем помилки репрезентативності.

Досить високий же ступінь латентності можна, на нашу думку, пояснити специфікою самих злочинів у сфері службової діяльності, вчинення яких у переважній більшості випадків пов'язане із взаємовигідним становищем взаємодіючих суб'єктів (службової особи та громадянина/юридичної особи), інтереси яких реалізуються всупереч інтересам служби, наприклад, при дачі/одержанні хабара, зловживанні владою або службовим становищем тощо. Крім того, при вчиненні службових злочинів їх суб'єкти використовують спеціальні знання та навички у сфері професійної службової діяльності, що значно ускладнює виявлення та розкриття таких злочинів.

Окремою сферою службової діяльності є правоохоронна діяльність, під якою в юридичній літературі прийнято розуміти діяльність державних та громадських організацій, що здійснюється з метою охорони права спеціально уповноваженими органами та громадськими формуваннями шляхом застосування заходів юридичної відповідальності відповідно до закону та із дотриманням встановлених процедур [3, с. 11]. Злочинність у сфері правоохоронної діяльності, як специфічний різновид (складова) службової злочинності, спричиняє до: а) дисфункції правової підсистеми суспільства, адже кримінальні зловживання у сфері правосуддя, кримінального та адміністративного судочинства, юрисдикції підриває здатність держави реалізувати на належному рівні примус за невиконання (порушення) норм права. Останній виявляється вибірково, не забезпечує гарантій захисту прав, свобод і законних інтересів, обумовлює правовий нігілізм та недовіру до органів державної влади; б) самодетермінації злочинності через здебільшого декларативний характер принципу невідворотності покарання; в) посилення соціальної напруженості, політичної нестабільності. У сукупності зазначені фактори здатні формувати загрозу національній безпеці в економічній, політичній, інформа-

ційній сферах тощо. Тому проблемі протидії саме службовій злочинності у сфері правоохоронної діяльності має надаватися одне з першочергових значень у системі кримінологічної доктрини й практики.

У зв'язку з наведеним слід звернути увагу, що до наукового обігу категорія «злочинність у сфері правоохоронної діяльності» була запроваджена О. В. Старковим, який обґрунтовано, на нашу думку, пропонує виділяти в її структурі дві групи злочинів:

1) злочини, вчинювані співробітниками (працівниками) правоохоронних органів та судів;

2) злочини, вчинювані проти співробітників (працівників) правоохоронних органів та суддів, пов'язані з виконанням ними своїх функціональних обов'язків та законних інтересів, а також щодо їх близьких та родичів [4, с. 142].

У структурі злочинів, вчинюваних співробітниками (працівниками) правоохоронних органів та судів, найбільшу питому вагу протягом останніх одинадцяти років традиційно мають злочини, вчинені працівниками Національної поліції.

Корисливе використання працівниками поліції свого професійного чи службового становища спричиняє суттєву шкоду суспільним відносинам у сфері правоохорони, що склалися з приводу безкоштовної, кваліфікованої діяльності Національної поліції з профілактики правопорушень і боротьби зі злочинністю, спотворює ці відносини, сприяє виробленню негативної думки людей про працівників поліції, звужує реальні можливості правоохорони до своєрідної купівлі-продажу. Працівники поліції, які корисливо використовують своє професійне чи службове становище, як свідчить практика, відрізняються низьким морально-етичним рівнем.

Одним із основних завдань поліції в Україні є забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів. Дієва турбота про безпеку кожного громадянина відповідає принципам гуманізму та соціальної справедливості, слугує цілям подальшого розвитку сучасного цивілізованого суспільства. Конституційні права громадян України особистої недоторканості і безпеки, гарантії їх захисту закріплені у Конституції України (ст. 3, 16, 19, 21–68). Конституційне право громадян України на особисту безпеку і недоторканність, охорону власності, інших прав і свобод, забезпечуються комплексом гарантій, у тому числі й у галузі діяльності правоохоронних органів. Тому використання працівниками Національної поліції службових можливостей у власних інтересах, а не в інтересах суспільства, служби тягне за собою комплекс цих наслідків досить широкого спектра: від морально-етичних до матеріальних.

Держава кожного року виділяє кошти на утримання Національної поліції, виплату грошового утримання, пенсій, надбавок, премій, придбання спеціальної техніки, автомобілів тощо. У тих же випадках, коли працівник неправомірно використовує надані йому владні повноваження всупереч покладеного на нього обов'язку, тим самим він заподіює шкоду й державі, оскільки отримує від своєї службової та професійної діяльності не передба-

чені законом кошти та не виконує свої функціональні обов'язки. Державні кошти сплачуються та витрачаються марно, оскільки належної віддачі від працівника поліції-правопорушника немає.

Здійснюваний Україною курс на демократизацію та забезпечення верховенства права передбачає проведення в житті українського суспільства відповідної соціальної політики, послідовне утвердження принципів демократичного суспільства, у тому числі у сфері правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ.

Досягнення сучасної науки і техніки, диференціація та спеціалізація правоохоронної діяльності Національної поліції, необхідність максимального забезпечення належного рівня громадського порядку, зростання поінформованості населення про діяльність правоохоронних органів як в Україні, так і за кордоном, ставить підвищені вимоги до виконання працівниками поліції свого професійного обов'язку, до їх моральних якостей, їх спеціальних знань. Між тим нестабільність у суспільстві відбивається і на нестабільності системи Національної поліції. Часті кадрові ротації у структурі МВС України тягнуть за собою відповідні зміни керівництва Головних управлінь Національної поліції областей і міськрайлінорганів. Це відповідним чином впливає на діяльність усіх органів і структур поліції. Керівник підрозділу, не впевнений у своєму майбутньому, намагається за максимально короткий термін своєї «влади» (тобто перебування на керівній посаді) отримати якомога більше користі і переваг. Матеріали службових перевірок в органах і підрозділах внутрішніх справ свідчать про те, що факти зловживання службовим становищем керівного складу Національної поліції непоодинокі, але вони замовчуються або приховуються, щоб не підвищувати напруженість у суспільстві.

Суворе дотримання прав та свобод людини і громадянина в усіх сферах діяльності суспільства є головним завданням будь-якої держави. А для правоохоронних органів, головним завданням яких є забезпечення прав та законних інтересів, протидія злочинності є основною функцією. Як в усіх сферах діяльності, у правоохоронних органах нашої країни мають місце певні недоліки та порушення. Не є винятком і органи внутрішніх справ – один із правоохоронних органів. Службова злочинність працівників Національної поліції становить суттєву загрозу безпеці громадян та функціональності держави в цілому. Зловживання владою або службовим становищем працівників Національної поліції, як складова злочинності у сфері правоохоронної діяльності, підриває довіру населення до органів влади, до системи правоохорони, зумовлює поглиблення антисоціальних установок як в індивідуальній, так і у суспільній свідомості.

Службова злочинність працівників правоохоронних органів має тривалу передісторію розвитку. Так, зокрема, існування останньої у царській Росії викликало необхідність розроблення відповідного кримінального законодавства. Найвищим його досягненням можна вважати прийняте в 1845 році Уложення про покарання кримінальні та виправні, яке містило в собі опис ознак службових злочинів. Варто наголосити, що це джерело кримінального

права ще й досі зберігає свою наукову цінність завдяки ґрунтовності, всебічності і точності юридичного аналізу окремих видів вказаних злочинів.

Після встановлення радянської влади на фоні тотального зубожіння населення та воєнізації пролетарської поліції відбулося значне зростання службових злочинів серед її працівників, приборкати яке вдалося лише наприкінці 20-х років ХХ сторіччя. Основними напрямками у справі вирішення цієї задачі були цілеспрямована нормотворча діяльність, чітка правова регламентація діяльності державних органів влади, проведення масових «чисток», спрямованих на покращення апарату поліції, запровадження міцної службової дисципліни. Не останню роль відіграло підвищення загального матеріального добробуту особового складу поліції.

Нині службові злочини працівників Національної поліції знаходяться в центрі уваги політиків і широкого загалу громадськості, оскільки є дестабілізуючим фактором, який вкрай негативно впливає на державу в цілому. Особливу стурбованість викликають факти зловживання владою або службовими повноваженнями, динаміка яких протягом останніх років демонструє несприятливі тенденції.

Зловживання службовим становищем в тому або іншому обсязі існує в будь-якому суспільстві. Розглянемо цей феномен з позиції соціології девіантної поведінки. Девіантна поведінка – це вчинок, діяльність людини, соціальне явище, які не відповідають існуючим у даному суспільстві нормам, стереотипам, зразкам поведінки. Найважче визначити конкретну поведінку як девіантну, оскільки усі люди тією чи іншою мірою девіанти. Німецький соціолог Е. Дюркгейм дійшов висновку, що аномія (девіантність) – це нормальний стан суспільства. Усі девіантні процеси мають об'єктивні причини й навіть виконують окремі соціальні функції, наприклад: алкоголь знімає напруження, уряди окремих держав вводять в оману свій народ для запобігання соціальним катаклізмам тощо.

Висновки. У зловживаннях службовим становищем існує дві сторони: з однієї сторони – працівник Національної поліції; з іншої – особа, заінтересована в прийнятті (неприйнятті) того чи іншого рішення. Основним зв'язковим елементом виступає загальний інтерес сторін. Він заснований на подвійному бажанні учасників використовувати можливості один одного з метою одержання вигоди обома сторонами, тобто взаємне задоволення корисливих інтересів. Треба зазначити, що правові норми здійснюють консервативний вплив на суспільну поведінку, у свою чергу, незаконні посадові дії, навпаки, нестійкі та змінюються під впливом різних чинників (перерозподіл у суспільстві влади та власності, неефективність влади, виникнення нових політичних та економічних інститутів). З цієї причини свобода волі учасників незаконних відносин проявляється в можливості задоволення своїх інтересів у рамках неформального, постійно змінюваного соціально-професійного середовища, що склалося в певний період. Тому зловживання владою або службовим становищем працівниками Національної поліції має яскраво виражену соціально-детермінаційну природу.

Бібліографічні посилання

1. Марцев А. И. Преступление. Сущность и содержание : учебное пособие / А. И. Марцев. – Омск : ВШМ, 1986.
2. Лист Ф. фон. Задачи уголовной политики. Преступление как социально-патологическое явление / Ф. фон Лист. – М. : НОРМА, 2004.
3. Шапкин М. А. Правоохранительные органы Российской Федерации / М. А. Шапкин, Ю. А. Дмитрев. – М., 2004.
- 4 Старков О. В. К вопросу о предмете и системе криминопенологии / О. В. Старков // Проблемы юридической ответственности и исполнения уголовных наказаний. – Рязань, 1985. – С. 137–143.
5. Про надзвичайну подію в УМВС України у Сумській області та покарання винних : наказ МВС України від 16 серпня 2002 р. № 548. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua>.

Коваленко А.В. Уголовно-правовая характеристика злоупотребления служебным положением сотрудниками Национальной полиции. Дана уголовно-правовая характеристика злоупотребления служебным положением сотрудников Национальной полиции України на основе данных о преступности в сфере правоохранительной деятельности.

Ключевые слова: правоохранительная деятельность, представитель власти, Национальная полиция, уголовно-правовая характеристика, служебная преступность, злоупотребление служебным положением.

Kovalenko A.V. Criminal-legal description of abuse of power by National police officers. Crimes, constituting official criminality, have three common signs: 1) belonging of the person who commits them to officials; 2) crimes are committed in the field of official activities; 3) the use by an official of his/her official powers during crime commitment.

Thus crime commitment by an official in everyday life, general criminal crimes are not covered with the category «criminality in the field of official activities».

Crimes in law-enforcement as specific kind (element) of official crimes causes: a) the disfunction of legal subsystem of the society, so criminal abuses in justice, criminal and administrative proceedings, jurisdiction discredit the ability of the government to realize on the proper level the coercion for non-execution (violation) of the legal rule. The letter is considered to be selective, it doesn't ensure guarantees of protection of rights, freedoms and legal interests, causes legal nihilism and mistrust for public authorities; d) the self-determination of crime through mostly declarative character of the principle of inevitability of punishment; в) the aggravation of social tension, political instability.

There are two parties in abuses of power: one is the National police officer; the other is the person, who is concerned in making (non-making) of a decision. The main linking element is the parties' common interest. It's grounded on the double participants' desire to use each other's possibilities to obtain benefit by both parties, so the mutual satisfaction of mercenary interests. It's necessary to note, that legal rules influence the social behavior conservatively, so in turn, illegal official actions, vice versa, are not settled and change under the influence of various factors (reapportion of power and property in the society, ineffectiveness of power, emergence of new political and economic institutions). For this reason the freedom of the will of participants' illegal relations is displayed in the possibility to satisfy their interests in the scopes of informal, constantly changeable social-professional environment, built in the given period. So the abuse of power or malfeasance by the National police officers has a strongly pronounced social determinative nature.

Keywords: law-enforcement, representative of power, National Police, criminal-legal description, malfeasance, abuse of power.